

20-6-2003

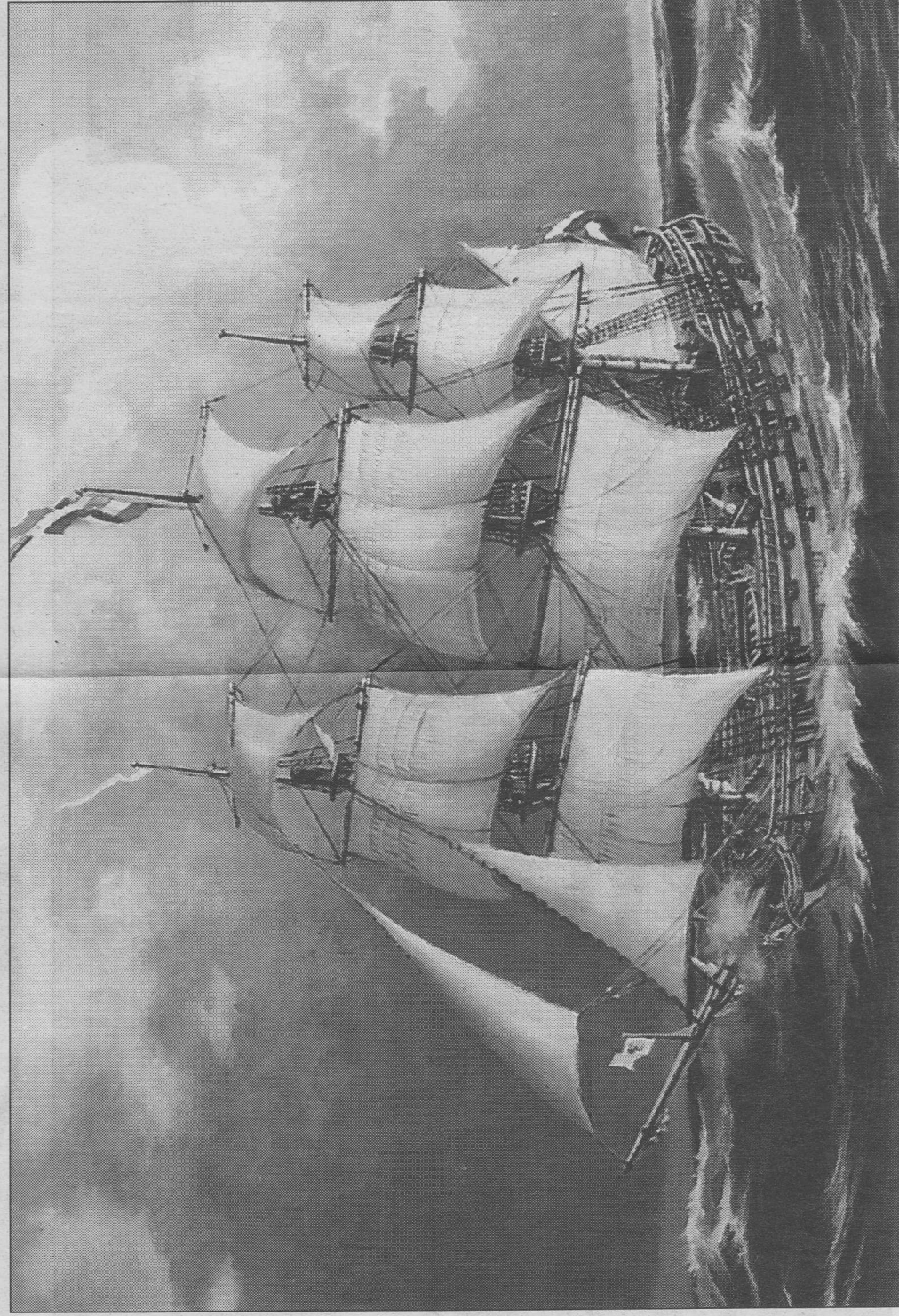
Verdrongen historie oorlogsbodem boven water

Een oorlogsbodem. Zo heet een marineschip, zelfs al voordat het lek geschoten wordt en zinkt. De Delft, 's Lands schip van Oorlog, was er zo een, van 1783 tot 1797. Het zeilvaartuig verging in de Slag bij Camperduin en raakte in het vergeetboek. Totdat een Noordzeevisser 190 jaar later een kogel opviste.

Het net hing helemaal door, op die nazomerdag in 1977. De Scheveningse zeevisser meldde de vondst aan de Haagse Onderwater Sportvereniging Sirene die 22 mijl ten noordwesten van Scheveningen, een bronzen kanon opdiepte. Later gevolgd door een eikenhouten rolpaard, zo'n geval op wiel'tjes waarop een kanon is bevestigd, een reuzenanker, koperen gespen en wat dies meer zij. Tegen die tijd waren alle deskundigen het erover eens: hier rust, 25 meter diep, de Delft!

Het boek 'De Delft boven water' is voor een belangrijk deel gewijd aan het (korte) leven van het linesschip. Het 50 meter lange vaartuig, uitgevoerd met zes-tig kanonnen, werd ingezet van de Oostzee tot de Middellandse Zee, overal waar de Nederlanden hun marktbelangen lieten gelden. Het schip telde een bemanning van 350 koppen.

Met zoveel ruwe bolsters op een kluitje was ijzeren tucht een must. Wie een ander met een mes bedreigde, werd drie keer van een ra geduwd en vervolgens helemaal murw geslagen. Op samenzweren en muilten, ook als je er alleen van af wist maar verzuimd had de kapitein hiervan op de hoogte te brengen, stond de doodstraf.

De Delft voor Scheveningen op 11 oktober 1797, jagend op een brik met een schot voor de boeg.

Wie welkikte, kreeg een 'verreering' van 25 gulden.

Vermakelijk is het geval met twee Fransen die in het donkere ruim van de Delft 'met speeling tot ontlasting der natuur' zijn gekomen. Met zoveel getui-

gen in de buurt moest dat wel uitkomen. De misdadige vrijpartij - een 'sodomitische vermening' genoemd - werd in eerste instantie nogal hoog opgenomen. Het scheelde niet veel of het tweetal was een kopje kleiner gemaakt. Uiteindelijk

werden de mannen onderdeks opgesloten, zij het niet in één vertrek...

Toen dit potje herenliefde voorviel, was de Delft, net als de rest van de vaderlandse vloot, al door Frankrijk geconfisqueerd.

van tijdig gehoor, repete met de (grotere) eigen vloot oostwaarts en dwong de tegenstander nota bene op eigen territorium tot een zeeslag. Die vond zacht op de Hollandse kust plaats, dat het publiek op strand de kogels om de oren floeten.

Voor de Nederlanders liep het zeegevecht desastreus af. Horzederden doden en gewonden waren er te betreuren. Tijdens de slag stierven op de Delft 4 bemanningsleden. Er verdronken nog eens 113 man, nadat het veroverde schip door de Engelsen op sleeptouw was genomen en het vervolgens toen naar de kelder ging. De Britten konden de weerstand van de mannen van bevelhebber Gerrit Verdooren overigens waarderen, want later het noemden ze een ander schip de Delft. Een novum in het internationale marinewereldje.

De Slag bij Camperduin is, onder voor de hand liggende redenen, onder Engelsen beter bekend dan bij de Nederlanders. Dit weten weer veel meer van Mochiel de Ruyter en zijn dapperdadigheden bij Chatham, onder de rook van Londen. Om het selectieve geheugen op te frissen moeten ze dit boek zeker lezen. Dat de historie van de Delft opgetekend - de verdienste van met name Frits Fischer -, blijft meer dan terecht. De oorlogsbodem wordt zelfs herbouwd in Rotterdam. Rond 2010 loopt de replica van stapel.

WILLEM ALTEN

J.F. FISCHER/SYMEN KINGMA
De Delft boven water. Van W
nen, Franeker; gebonden, 88
blz., geïllustreerd, € 22,50.

De rampreizen met de Nieuw Delf uit 1646

Een penibele ende lange reijse". Dat staat er in de archieven over de tocht, die de Oostindievaarder „Nieuw Delf" in 1646 en 1647 maakte. Het was geen gewone tocht, maar een rampreis: 170 bemanningsleden overleefden de onderneming niet. Gebrekkige navigatie, verkeerde beslissingen omtrent de route en als gevolg daarvan water- en voedselgebrek veroorzaakten een ongewoon hoge sterfte.

De penibele en lange reis van de Nieuw Delf is het onderwerp van een expositie, die tot 18 april in het Stedelijk Museum van Alkmaar wordt gehouden. Deze tentoonstelling was eerder al te zien in het Prinsenhof in Delft. In Alkmaar bevindt zich een schilderij met de enige afbeelding van de Nieuw Delf. Dit schilderij is hierbij afgebeeld.

Retourvloot

Op het schilderij is de retourvloot naar Nederland afgebeeld, onder leiding van de Alkmaarse commandeur

Wollebrandt Geleynssen de Jongh. Van hem is een groot portret bewaard gebleven. Voor zijn voorspoedige terugreis schonk de Verenigde Oostindische Compagnie hem een gouden plak. Ook die is bewaard gebleven. De Nieuw Delf is later bij Formosa vergaan.

Er is veel interessant materiaal over de rampreizen van de Nieuw Delf bewaard gebleven. De expositie is gebaseerd op het verslag dat de scheepeling Dirck van Lier uit Delft van de tocht maakte. Het verslag is in 1648 in druk uitgegeven, en op de expositie ligt een exemplaar ter inzage. Er is ook een dodenlijst aanwezig, waarin alle, tijdens de reis overleden zeelieden zijn vermeld. Er staan drie Friezen bij: Iarich Evertse van Stavereen, Ago Hotse van Sneeck en Reyn Meynsz van Liewarden, allen bootsgezel. Intrigerend zijn ook de drie namen Aelbert van Nes, Carel Livorius en Willem Gaey. Bij hun namen staat vermeld: „Dese drie zijn als schelmen aende Revier van Cuamen, op de Cust van Cefala blijven staen."

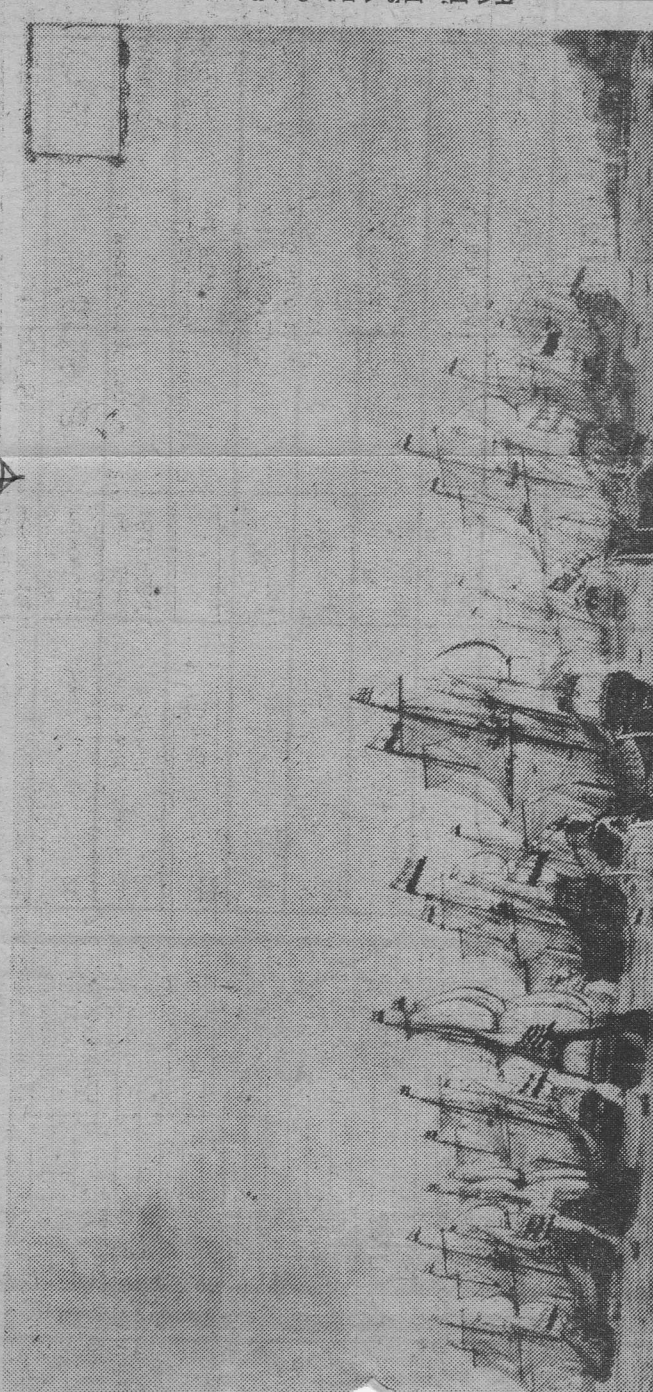
Problemen

Het blijkt dat vooral water- en voed-

selgebrek en ziekten als scheurbuik de meeste doden hebben veroorzaakt. Het schip vertrok op 9 mei 1648 met 322 man aan boord. Het eerste deel van de reis verliep voorspoedig, maar bij Brazilië begonnen de problemen. Er stak een krachtige zuidenwind op en het weer werd slecht. De tocht werd hierdoor aanmerkelijk vertraagd. Toen een aantal bemanningsleden scheurbuik kreeg, besloot men koers te zetten naar Kaap de goede Hoop. Daar arriveerde men op 20 september, maar door het noodweer kon de vaste wal niet worden bereikt.

De schipper besloot door te varen naar Madagascar, maar tegenwind maakte de tocht uiterst moeizaam. Er waren op dat moment nog hoogstens veertig gezonde personen aan boord. Het lukte wel om op Madagascar te landen, maar men moest bij het vertrek toch enkele tientallen doden achterlaten. Besloten werd de kust van Afrika te bereiken om daar proviand in te slaan. Maar men kreeg daar maar heel weinig water en eten aan boord. Het dodental steeg, en ook de schipper overleed. Na veel wederwaardigheden bereikte de Nieuw Delf eind april 1647

De Nieuw Delf 2 e v. rechts

Straat Soenda. Op 12 juli arriveerden men in Batavia.

Koopvaarder

De Nieuw Delf was in 1641 gebouwd op de VOC-werf in Delfshaven. Het was een koopvaarder van 670 ton. In maart 1642 vertrok het schip voor zijn eerste reis naar Batavia. Drie jaar later keerde men terug in Nederland met een lading ter waarde van 372.058 gulden. In 1646 vertrok men weer naar de Oost, nu voor de ongelukkige reis, die hierboven beschreven staat. De terugreis verliep heel wat voorspoediger dan de tocht erheen: binnen acht maanden was de Nieuw Delf terug. In 1649 vertrok het schip weer, en keerde in 1651 terug. Nog hetzelfde jaar voer de boot weer uit. Men bereikte Batavia, maar vanuit deze haven werd de Nieuw Delf naar Formosa gezonden in verband met een opstand, die daar was uitgebroken. Een Oostindievaarder kon ook als oorlogsschip worden gebruikt, want er waren altijd kanonnen aan boord. De Nieuw Delf zou Formosa echter nooit bereiken, want het schip verging. Slechts acht matrozen werden gered.

In het Alkmaarder museum zijn t halve het verslag van Dirck van het schilderij ook kaarten, zee kundige instrumenten, een scheep te zien. Men krijgt er een indruk beeld van het leven (of wat daar door) aan boord van een Oostindievaarder. Hoe hard de straffen niet leen voor misdrijven, maar ook voor a wijkend gedrag waren blijkt uit een vonnis, dat achter in het reisverslag van Dirck van Lier is opgenomen. Het is de sententie van Justus Schouten uit Rotterdam, die zich had overgegeven aan de „vuyle Sodomijtsche Sonde", die hij „tot 2 à 3 verscheide malen op het onnatuurlijkste gepleeght, zijn lichaam voor deselve voorstellende, ende hem selve als een Vrouw laten ghebruyccken." Het vonnis loog er niet om. Justus werd aen een Pael gheworcht datter de Dood naer volcht." Zijn dode lichaam werd in het vuur geworpen, terwijl zijn bezittingen werden geconfisceerd.

Fette Heinric sneuvele yn slach op de Nagele

Troch Kerst Huisman

YN IT JIER 1101 hat der op it Almeare om Urk hinne in seeslach plakfûn. Of faaks is seeslach net it goede wurd, want der lei doe by Urk noch gjin see, mar in grutte mar, it Almeare. Op ten fan de wetters fan dat Almeare, de Nagele, barde it. De Dútske hearsker Heinric fan Nordheim, ek wol Heinric de Fette neamd, tocht dat er hear oer Fryslân wurde koe. Mar de Starumers lieten him merkbite dat hja neat fan him hawwe moasten. Hja joegen him fuort en setten him mei har skippen nei. Op de Nagele kaam it ta in slach, en fette Heinric sneuvele.

De namme fan de Friezen wie ienris wiidferneamd yn hiel Noardwest-Europa. Dat is net mear sa. Dat komt foaral troch de Friezen sels. De wichtichste oarsaak is dat de Friezen der net yn slagge binne in eigen steat te stiftsjen. It hat der wolris even op like. Bygelyks doe't it grevenhûs fan de Cirksena yn East-Fryslân of de stêd Grins besocht syn macht út te wreidzjen oant it Fly ta. De Westerlauwerske Friezen hawwe har dêrtsjin fûl fersetten. Se rôpen dan leaver in hear fan bûten it lân yn.

Sa hawwe dat ferskate kearen dien, en se wienen dat ek wol sa wend. De greven fan Hollân en de bisskoppen fan Utert binne wol de bekendste hearskers fan bûten. Ek de Brunswykse greven Bruno, Egbert I en Egbert II binne bekend. Hja regearden yn de alfde ieu oer Westerlauwersk Fryslân. Hja waarden ek wol de Brunonen neamd. Minder bekend is, dat ek de greven en letter hartogen fan Gelre (Gelderlân) in pear kear besocht hawwe hear fan Westerlauwersk Fryslân te wurden.

De greven fan Gelre berôpen har

Tekeningen fol skiednis

It printekammenet fan it Frysk Museum yn Ljouwert hat in tige grutte kolleksje printen, skilderingen en tekeningen. Der binne in soad doarps- en stedsgesichten by, mar ek tafrelen fan histoaryske foarfallen. Lykas de ynuldiging van Hindrik fan Gelre troch de haadlingen en prelaten fan Westergoa en Eastergoa.

Yn 1107 waard Hindrik fan Sutfen ynuldige as hear fan Westergoa en Eastergoa. De ôfbylding is mooglik nei oanlieding fan dat barren makke. Tekening Printekammenet Frysk Museum

dërby op Heinric fan Nordheim. Dizze wie trouw mei Gertrudis fan Brunswyk. Gertrudis wie in suster fan Egbert II fan Brunswyk. Doe't Egbert yn 1090 deade waard, makke syn sweager Heinric gading nei de beliening fan Westergoa en Eastergoa.

Keizer Hindrik IV stimde dêryn ta. Yn 1101 ûndernamen Heinric en Gertrudis de reis nei Fryslân ta. Hy woe him dêr ynuldige litte ta greve. Hy farde dêrta mei syn frou nei Starum. Want it wie

foarskrift dat de greve dêr Fryslân binnenkomme soe.

Mar it rûn net goed ôf mei Heinric. Hy wie hielendal net wolkom yn Starum. De Starumers joegen him de stêd wer út, en Heinric en syn folgelingen flechten. De Friezen setten har skippen nei, it Almeare op. Op de Nagele, in wetter yn de omkriten fan Urk, kaam it ta in slach. Dêrby waard Heinric deade. Gertrudis koe wol ûntkomme, mar hja wie bliid dat hja it libben behâlde koe.

grûn hjirfan oanspraken jilde litten te kinnen op Westerlauwersk Fryslân.

De Dútske keizer fûn dat ek, neidat hy biskop Burchard fan Utert rieplachte hie. En sa waard Hindrik fan Sutfen greve fan Westergoa en Eastergoa. It rare is, dat der oer syn bewâld oer Fryslân neat bekend is. It ienichste dat wy bûten syn komst wol witte is dat er yn 1138 ynstimde mei de oerdracht fan syn Fryske besit oan de biskop fan Utert. Doe't er sels dea gying, waard syn greefskip yn besit nommen troch de hearen fan Gelre.

Yn it printekammenet fan it Frysk Museum wurdt in tekening bewarre fan de ynuldiging fan Hindrik fan Gelre troch de haadlingen en prelaten fan Westergoa en Eastergoa. It hat it measte eigenskip dat mei dizze Hindrik de boppeneamde Hindrik fan Sutfen bedoeld is.

Der binne noch wol mear persoanen dy't as Hindrik fan Gelre yn de skiednisboeken telâne kommen binne. Sa is der in Hindrik fan Gelre, dy't regearde fan 1141 oant 1182. En der is letter noch in Hindrik fan Gelre (1247-1274), dy't bisskop fan Luik wie. Mar net ien fan dy beiden kin de Hindrik op de tekening wêze, want yn it tiidrek 1141-1182 en 1247-1274 is der foarsafer't wy witte, gjin greve út Gelre yn Fryslân ynuldige.

Dat betsjutte net, dat de hearen fan Gelre harren oanspraken samar slûpe lieten. Benammen Reinald I (1271-1318) liet him wat dat oangiet hearre. Hy hie sûkses. Yn 1290 waard er belield mei Fryslân, tusein dat part dat oan de greven fan Hollân takaam. Yn de praktyk wienen de greven fan Hollân lykwols de baas. Oant hja der troch de Friezen sels útslein waarden.

Straatnamen in Sneek (deel XV)

Het kabaal rond een klooster

In deel VII van deze artikelen-serie hebben we de kloosters in Sneek en omgeving enigszins bekeken. Daarbij kwam ook het klooster Groendijk aan de orde, ook wel bekend onder de naam Olijfborg of St. Elisabethsklooster.

Aan dat klooster herinneren nu nog drie Sneeker straatnamen, de Olijfborchleane, de St. Elisabethleane en de Groene Dijk. We hebben eveneens in diezelfde aflevering kunnen lezen dat het klooster rond 1462 werd gesticht door Tsjomme Wiarda en zijn vrouw Ath Bonningha, die de Wiarda-State bij Goutum bewoonden.

Tsjomme en Ath leven in Sneek verder voort in de naar hen genoemde lanen. Overigens lag hun woonplaats Goutum op een flinke afstand van het door hen gestichte klooster, maar achteraf is dat toch ook weer niet zo verwonderlijk: Ath Bonningha kwam oorspronkelijk uit Loënga, even ten noorden van Sneek, ongeveer halverwege de stad en Scharnegoutum. Een klooster wordt verondersteld een oase van vrede en rust te zijn, ver verwijderd van het gewoel der wereld. We hebben al eerder gezien dat dat zo rond de 15e eeuw niet zo bijzonder goed opging. De wereld was de kloosters meer dan afdoende binnengedrongen en de toestanden daar waren niet zelden volledig verwilderd, terwijl rond de kloosters zich alle mogelijke vechtpartijen voordeden. Groendijk heeft zo ook een en ander binnen en buiten zijn muren zien afspeelen.

Louw Bonningha was een broer van de stichteresse Ath en hij woonde te Loënga. Van hem is verder weinig bekend, maar we weten dat Louw Broersz. Bonningha sneuvelde op 15 augustus 1494. Hoe kwam dat en waar gebeurde dat?

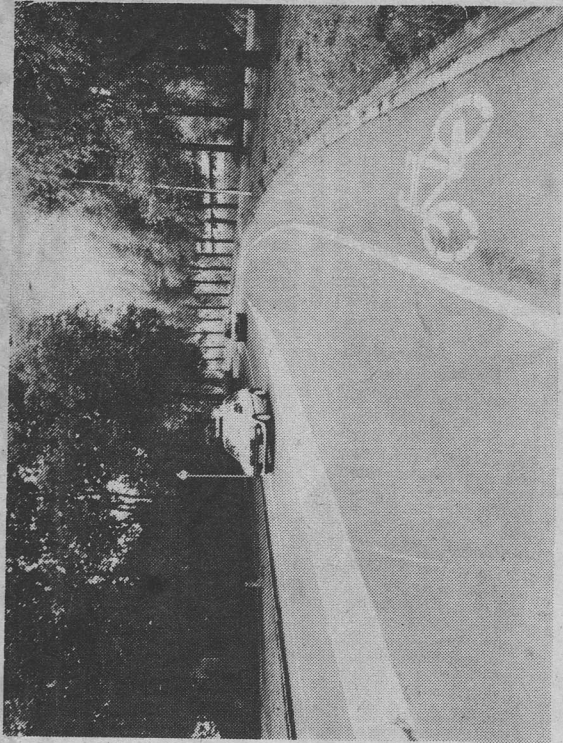
Het was het zoveelste uitvoelisel van de schijnbaar eeuwigdurende vete tussen Schieringers en vetkopers. We weten dat Sneek, met als dominante figuren de onvermijdelijke Harinxma's, de partij van de Schieringers was toegedaan. Ook Louw Bonningha behoorde tot dezelfde partij en dat betekende vanzelfsprekend grote heibel met de al even onvermijdelijke Galama's uit de Zuidwesthoek. De zoveelste kwestie van moord en doodslag ontzettend

Groene Dijk („Griene Dyk“) is er nog steeds en is een oude slaperdijk, die via Offingawier naar het noordoosten loopt. De Sneeker Oudvaart loopt van de stad naar Rauwerd en bij de Stadsfenne was een sluis, de Groenendijkster Zijl.

Het waren overigens voor het klooster bepaald geen rustige tijden. Toen het de Schieringers minder voor de wind ging, haalden ze in 1498 Albert van Saksen binnen en dat gaf weer opnieuw aanleiding tot geweld. We weten ook al dat andere Friese edelen, onder anderen Jancko Douwama, Karel van Egmond binnen omdat ze schoon genoeg hadden van de Saksers en hun zich aan allerhande sacherijn schuldig makende Zwarte Hoop.

Karel verscheen ten tonele in 1514 en nog meer geweld was het onvermijdelijke gevolg. Vooral het platteland en de kloosters werden de dupe van de brandschattende, moordende en rovende benden. In 1515 werd de Saksers de Sneeker grond te heet onder de voeten en toen ze de stad uitvluchtten, staken ze meteen het klooster Groendijk ook maar in brand. Het klooster werd evenwel weer herbouwd, maar dat wilde nog niet zeggen dat nu de ellende voorbij was. Men zou kunnen zeggen dat het nu pas begon.

In 1567 begon het ernst te worden met de doorbraak van de Reformatie in Friesland. In

Sneek ging men de kerken plunderen en omdat de Olijfborg, Groendijk of het klooster van St. Elisabeth tot de „ge-rechtigtigheid“ van de stad Sneek behoorde, zal er ongetwijfeld in dit klooster óók een en ander zijn voorgevallen.

Op 18 augustus 1572 ging Sneek over naar de Prinsgezinde partij en een van de gevolgen daarvan was, dat het stadsbestuur de menigte liet op het klooster, dat aldus vakkundig werd geplunderd. Aan het hoofd van het klooster stond toen de abdes Anस्क Frittama, die bekend stond als een zeer deugdzaame vrouw. Hoe het met haar en de andere kloosterzusters is afgelopen, is helaas niet bekend. Maar toen de plunderaars alles hadden ingepikt wat de moeite van het pikken waard was, gingen men nog een stapje verder en verwoestte het hele klooster. Dat was het definitieve einde van Groendijk. Het had zo ongeveer een eeuw bestaan.

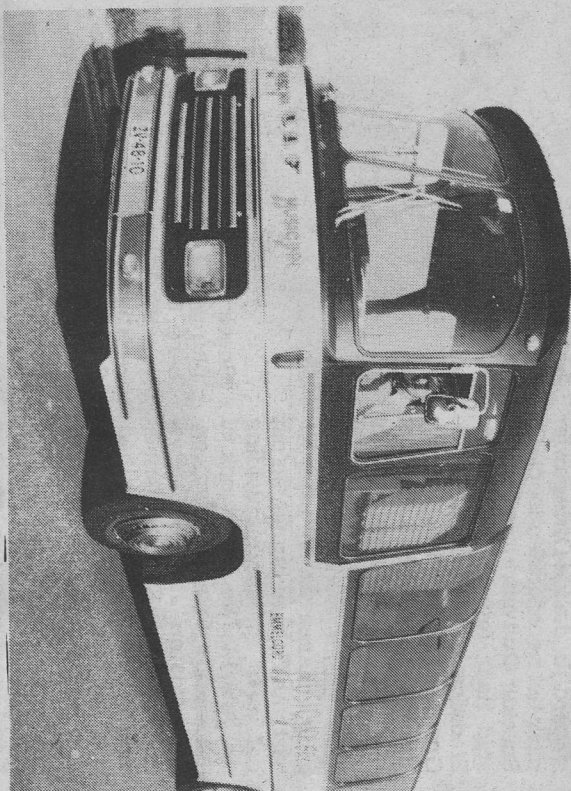
We hebben nu echter wel kunnen zien hoe de Elisabethleane aan haar naam is gekomen. Het is de aloude naam van het zelfde klooster, waaraan de naam Groene Dijk en Olijfborchleane herinneren en die we in de zevende aflevering van deze serie niet hadden genoemd.

Zoals we in Deel VII hebben gezien, sloopte men meteen ook de Commanderie van de Johaniter Ridders, maar die werd later weer opgebouwd. Het gebouw van de Kruisbroeders bleef om een of andere reden overeind staan.

In datzelfde jaar zou Sneek terdege ervaren dat het met Dirk van Bronkhorst van de regen in de drup was geraakt en dat inplaats van vrijheid hongersnood was gearriveerd. Maar dat hebben we in een vorige aflevering al behandeld, zodat we deze periode nu kunnen overslaan.

BLADMUZIEK & MUZIEKINSTH Nu ook in

ST. NICOLASSGA
Elke donderdag van
11.15 tot 13.15 uur
bij 't Witte huis
(niet op 5 sept.)

VOOR INLICHTINGEN: MUSIEGINN

JOURE:
Elke donderdag van
13.30 tot 15.45 uur
Simebuoren

**Meet
the
British!**
Vanaf 16 september
beginnen weer nieuwe
CURSUSSEN ENGELS!

- Cursus 1: Beginners (Geen vooropleiding nodig)
- Cursus 2: Beginners (Enige kennis vereist)
- Cursus 3: Gevorderden (vooropleiding tot cursus 5)
- Cursus 4: "Intermediate" (Herhalingscursus tot cursus 5)
- Cursus 5: Vooropleiding Mulo HBS/Mavo etc.)
- CERTIFICATE (Uptoeholendementales only)
- Preparations for the CAMBRIDGE FIRST

NASJAARS BABY

te woonruimte om hun vrouw te ontzetten.

Het ging echter helemaal niet zo goed: Jelmer werd in de strijd gekwetst en viel in handen van de Vetkopers. Met Louw Broersz. Bonningha liep het nog slechter af: hij sneuvelde.

Ath Sytsma-Bonningha, nog steeds belegerd, liet weten "dat ze zelfs de grootsve gevangen en narigheden niet vreesde waarvan vrouwen, vanwege hun zwakkere natuur, gewoonlijk de grootste afkeer hebben" - en de belegering ging door, Ath was niet bang. Natuurlijk kon men zo te Warns niet blijven doorgaan. Geestelijken en andere wijze mannen bemoeien zich met het conflict en tenslotte kwam een soort verzoening tot stand, waarbij werd bepaald dat Sytsma-State zou worden overgegeven aan Douwe Galama en zijn volgelingen. Dat gebeurde inderdaad en het eerste wat Douwe deed was Sytsma-State finaal afbreken, onder het motto "Veiligheid Voor Alles". En daarmee was een buitenpost van de Schieringers in de Zuidwesthoek afdoende geliquideerd.

Wijlen Louw Bonningha had een prima relatie gehad met het klooster van St. Elisabeth, de vestiging Groendijk op Sytsingawier. Hij liet een tweetal religieuze boeken na aan het klooster en bedacht het eveneens in zijn testament - hij was de schepping van zijn zuster en haar man geenszins vergeten.

Groendijk, of de Olijfberg, werd bewoond door zusters van de Derde Orde van St. Franciscus. We hebben al eerder gezien dat deze nonnen ook de "Grauwe Begijnen" werden genoemd. Het klooster lag, zoals we ook al eerder zagen, op de Sytsingawier in de Stadsfenne. Hoe het klooster aan de naam "Groendijk" kwam is niet verwonderlijk: de

van moord en doodslag.

In 1492 was het tussen de elkaar constant naar het leven staande partijen gekomen tot wat men plechtig een "Acooord van Vrede" noemde, maar twee jaar daarna deden de Schieringers de vervelende ontdekking dat de Vetkopers, met als kwade genius de ons al enige tijd bekende Douwe Galama - die in 1501 per abuis te Franeker letterlijk een kopje kleiner zou worden gemaakt - bezigt waren in Warns een geduchte stins te bouwen. Het toeval wilde dat de Schieringers zelf eveneens een stins hadden staan en het sprak vanzelf dat de bouwrij van de Vetkopers een kwestie was van vragen om moeilijkheden.

De kasteelheer van de Schieringer vestiging te Warns was Jelmer Sytsma en die was getrouwd met een dochter van de Loëngaster Louw Broersz. Bonningha, Ath geheten - ze was dus een tantezegster van Ath Bonningha, die samen met haar man Tsjomme Waar da het klooster Groendijk had gesticht.

En aan welke kant van de querulanten stond het klooster? Uiteraard aan de kant van de Schieringers, zoals praktisch heel Sneek.

Wat die Schieringer stins in Warns betrof: er kwam daar inderdaad de te verwachten heibel en bij een vechtpartij werd een zoon van Douwe Galama gedood. Natuurlijk liet Douwe, als rechtgeaarde broer van het "Woudzwijn" Ige Galama, dit niet op zich zitten. Hij ging dus meteen de Schieringer stins van Jelmer Sytsma belegeren, teneinde de onverlaten van Schieringers eens heel goed mores te leren. Hij trof overigens Jelmer niet thuis, want die was net een pooje het dorp Warns uit. Het maakte overigens weinig verschil, want Jelmers vrouw Ath was ovevduidelijk wel aan-

FRIES MOZAIEK

Ald-Starum waard mei doarpen en kleaster wei yn de wylde see

RYKSWETTERSTEAT HAT YN 1980 in bulte sljochte, sawat in lytse kilometer westlik fan de noardlike havendaam fan Starum, omdat de plesierfeart der lêst fan hie. 'De Stiennen', sa hjitte dat plak. By it graafwurk waarden kleastermoppen, dowestien, diggels en in soad balstienenen fûn. Justjes súdlik fan de Stiennen leit in plak, dat yn de oerlevering bekend stiet as Tsjerkhôf.

Op, of tichteby it plak fan de Stiennen, hat lang lyn it ferneamde Starumer kleaster Sint Odulf stien. Dat kleaster is neamd nei de muonts Odulf, dy't om 830 hinne yn de omkriten fan Starum preke tsjin ketterijen. Hy stifte dêr in kapitteltsjerke. By dy tsjerke waard yn 1132 in abdij boud.

It Sint Odulfskleaster spile lang in wichtige rol yn it tsjerklike libben fan Fryslân. Fanôf 1170 setten yn de omkriten fan it kleaster hieltyd wer grutte oerstreamingen yn, dy't grut lânferlies feroarsaken. De see kaam hieltyd tichterby te lizzen.

Yn de oarloegen tusken Fryslân en de greven fan Beieren en Hollân om 1400 hinne tsjinne Sint Odulf noch as fort, en waard it yn de brân stutsen. Doe't Starum yn 1414 wer Frysk waard, is beslet-

FAN DE KAART

ten it kleaster net wer op te bouwen, mar te ferpleatsen nei Starum.

It plak dêr't de ruïne fan de âlde abdij lei, is lykwols noch wol mear as in ieu lang boppe wetter bleaun. Yn de sechtjinde ieu is de ruïne yn see ûndergien, mar noch wol mear as hûndert jier letter binne de resten by hiel lege eb noch wolris waarnommen.

★ Diggels

Goitzen Eenling, direkteur fan de bysûndere basisskoalle yn Starum, hat al jierrenlang belangstelling foar de skiednis fan

Starum. Hy wit fan it graafwurk fan Ryks Wettersteat en hy hat ek wolris heard dat jonges by it swimmen yn de haven fan it Johan Frisokanaal diggels fan in Jacobakantsje fûn hawwe. Sokke kantsjes wienen yn de fjirtjinde ieu yn gebrûk. Mar fierders is der by syn witten nea wat fûn. Dat is ek gjin wûnder, want de see hat yn dy ieuwen sûnt 1600 hiel wat fuortspield en bedobbe.

Hjir soe it ferhaal mei ôfrûn wêze kinne, wie it net, dat der in hiel nijsgjirrich produkt op priemmen stiet: de geologyske kaarteseary fan de Lytse Iselmar. Dat wurk is jierren lyn al begûn troch de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders, en wurdt no fierder útfierd troch Ryks Wettersteat yn Lelystêd, en gearstalster ir. Gerda Lenselink fan dy tsjinst arbeidet mei faasje oan de kaarten en de dêrby hearrende tekst.

Dy kaarten jouwe hiele nijsgjirrige details, yn it bysûnder ek fan it stik Iselmar tusken Starum en de sawat tsien kilometer westlik dêrfan lizzende Fryske Flaak en de Muontseplaat. Wat dy lêste namme oanbelanget: dy soe bêst ris in ferwizing wêze kinne nei grûnbesit fan Sint Odulf, dat hjir mooglik ienris lein hat.

Der binne út argyfstikken inkelde nijsgjirrige gegevens op te djipjen oer eardere bewenning op it plak dêr't no it Iselmar foar Starum leit. Yn 1134 wurdt der in doarpke Suthergoe neamd, dat om 1200 hinne as Sadergo oerlevere is en yn 1298 as Suthergoe. Yn 1327 wurdt dan nochris sprutsen oer boargers fan Starum, en dêr is ek in Arnoldus fan Sudergo by. Dat betsjut, dat Sudergo dus tichteby Starum lein hat.

Fierders is der it yn 1398 neamde Osendorp. Dêrfan wurdt sein, dat it lei „vp tnoertende van Staveren”. Ek nijsgjirrich is it fermelden fan in heech stik grûn noardlik fan it Sint Odulfskleaster yn 1325. Want yn dat jier draacht Willem III fan Hollân en Henegouwen oan Thideman Ghelmaerssoan út Starum it „scoutambocht” op „van den dike ende van den gheeste benoirden zente Odulfs Cloester van Staveren”.

Op de noch net publisearre geologyske kaart fan de Lytse Isel-

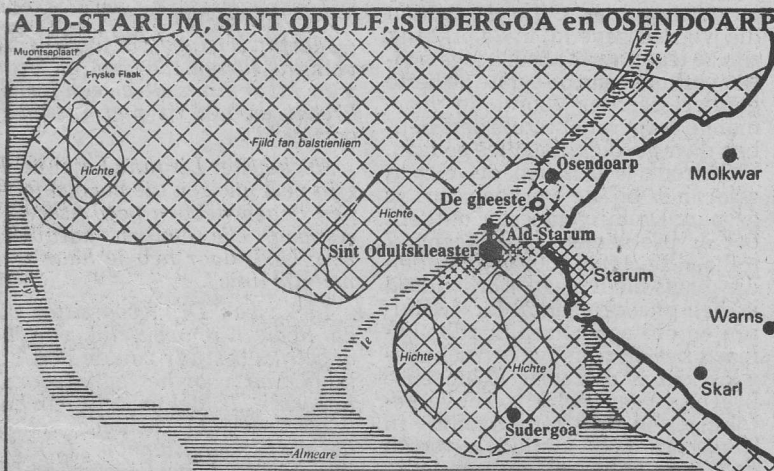
mar binne (sjoch it hjirby ôfkaartsje) behalve in acht kilometer nei it westen útrinner fan balstienliem (keilieu) fjouwer opfallende reste balstienliemhichten te sje tichteby Starum en ien achtmeter nei it westen ta. Der waar te nimmen, dat der in gedachten oarspronklik in ke rûn hat fan Hylpen ôf, westlike rjochting dat sawat wer kilometer súdwestlik Starum yn it Almeare útkaartsje dat nei alle gedachten Ie hat.

Osendoarp sil justjes n fan Starum lein hawwe oan en Sudergo op it balstienliem súdlik fan Sint Odulf, tichteby Almeare. De geast noard fan Sint Odulf dy't yn 1325 wurdt, lit him oan de hân geologyske kaart net sa weromfine. Mooglik in noardwestlik fan Starum in de Ie oan.

It is ek bekend, wannear de see syn earste swiere oan-

In het multi-functioneel centrum Us Thús te Bokw kwam hedenavond het ren-Convent bijeen om de afsluiting van de ondergetekende te bespreken. De voorzitter, de heer Rzn, welke nood wel overnemen want gelijk men vorige ons blad heeft lezen heeft onze voorzitter Vaartjes hem wegens de stap van persoonlijke afsluiting uit het openbaar teruggetrokken en lij een teruggetrokken wensen hem daarbij verzoeken. Op aanstaan van de heer Doeke levenslang lid benoemd, hetgeen applaus bekrond werd de vergadering hem sta minuut herdacht.

Hierna nam Wabbe Vrienen, het v in den lande. Eerst is eminenten dorpsgenoot Flapper door de dood van thans hebben wij nemen moeten van Vaartjes welke een n

★ Op dit kaartsje steane inkelde geologyske gegevens en de sitewaasje lykas dy nei alle gedachten om it jier 1000 hinne west hat. De tsjintwurdige kustline by Starum is dik oanjûn, it yn see ferdwûne balstienliemfild mei strepen krúslings en it wetter, sa't dat wierskynlik 1000 jier lyn dêr lei mei horizontale strekjes. De geologyske gegevens binne ûntliend oan it ûntwerp fan de geologyske kaart fan de Lytse Iselmar. Dy kaart wurdt makke troch ir. Gerda Lenselink fan Ryks Wettersteat yn Lelystêd.

oarpen de see

mar binne (sjoch it hjirby ôfprinte kaartsje) behalve in acht kilometer nei it westen útrinnend fjild fan balstienliem (keiliem) ek fjouwer opfallende resten fan balstienliemhichten te sjen: trije tichteby Starum en ien acht kilometer nei it westen ta. Der falt ek waar te nimmen, dat der nei alle gedachten oarspronklik in rivierke rûn hat fan Hylpen ôf yn súdwestlike rjochting dat sawat fjouwer kilometer súdwestlik fan Starum yn it Almeare útkaam, en dat nei alle gedachten Ie hjitten hat.

Osendoarp sil justjes noardlik fan Starum sein hawwe oan dy Ie, en Sudergoa op it balstienliem súdlik fan Sint Odulf, tichteby it Almeare. De geast noardlik fan Sint Odulf dy't yn 1325 neamd wurdt, lit him oan de hân fan de geologyske kaart net sa maklik weromfine. Mooglik hat dy noardwestlik fan Starum Ie, tsjin de Ie oan.

It is ek bekend, wannear't de see syn earste swiere oanfal op it

★ Fan de Starumer havendaam ôf is yn de fierte it plak te sjen, dêr't lang lyn Ald-Starum, Sudergoa, Osendoarp en Sint Odulf ûndergien binne.
Foto LC/Wietze Landman

gebiet westlik fan Starum ynsetten hat: by de wetterfloed fan 1170. Oant dat jier ta lei it Almeare súdlik fan de balstienrêgen en de útwettering nei it noarden troch it Fly rûn der hielendal om hinne, lykas op de kaart te sjen is. Der is dus ûngefear in foarstelling te meitsjen fan hoe't it lân der hjir hinne lei yn de tiid fan Odulf.

It hat ek alle eigenskip, it oar-

spronklike Starum westliker te sykje as dêr't it no leit. By opgravingen in lytse tritich jier lyn, binne der yn it Starum fan no spoaren fûn út de Karolingyske tiid. Mar dêrby die ek bliken, dat de stêd yn de tolfde ieu (dat wie doe't de grutte oerstreamingen dêr ynsetten) by de Delf del nei it suden ta útwreide is. Mooglik is doe it âlde by de Ie del nei it wes-

ten ta lizzende Starum ferlitten en hat de befolking him alhiel te wenjen set op it plak dêr't Starum no leit. Dat der tusken de haven en de Stiennen mooglik in delsetting west hat, wurdt oannimlik makke troch in dykje fan in heale meter heech, dat yn 1980 fûn is tusken de Stiennen de Starumer haven.

KERST HUISMAN

In het multi-functioneel centrum Us Thús te Bokwerd (Fr.) kwam hedenavond het Senioren-Convent bijeen onder leiding van ondergetekende, Wabbe Wisses Rzn, welke het uit nood wel overnemen moest, want gelijk men vorige week in ons blad heeft lezen kunnen, heeft onze voorzitter Doeke Vaartjes hem wegens een misstap van persoonlijke aard voorgoed uit het openbare leven teruggetrokken en lijdt thans een teruggetrokken bestaan en wensen hem daarbij veel sterkte toe. Op aanstaan van Bote Bijster werd Doeke levenslang tot erelid benoemd, hetgeen met applaus bekroond werd, waarna de vergadering hem staande een minuut herdacht.

Hierna nam Wabbe Wisses het woord. Vrienden, het wordt stil in den Lande. Eerst is ons onze eminente dorpsgenoot Iebele Flapper door de dood ontvallen, thans hebben wij afscheid nemen moeten van Doeke Vaartjes welke een mensenle-

BOKWERDER BELANG.

Nieuws- en Advertentieblad voor Bokwerd en wijde Omgeving
Uitgegeven door de Vereniging voor Dorpsbelangen

Het is met zeggen
niet te doen

ven hem ingezet heeft voor ons dorp. Doeke verloren, rampspoed geboren, maar het leven gaat door en wij moeten verder. Echter, thans heeft ook onze plaatselijke baakster, de wed. Fokeltje Snikstra-Weening, mij te weten gedaan dat zij de ruften en pempers aan de wilgen hangt en van de welverdiende rust genieten gaat.

Wederom een zware slag voor Bokwerd, zonder Fokeltje Weening wordt het wening en knersing ter tanden, maar wij moeten haar besluit respecteren en stellen bij dezen voor om haar het beschermvrouwschap aan te bieden. Dit werd eveneens met applaus beloond. Hierna vervolgde Wabbe Wisses: Vrienden, wij staan thans voor de vraag: hoe nu verder. Als het niet anders kan en met bezwaard

gemoed, wil ik het wel van Doeke overnemen, want ik voel het als mijn plicht om het werk zijner handen voort te zetten.

Hierna pauze en werd iedereen in de gelegenheid gesteld tegencandidaten voor te dragen, waarvan druk gebruikt gemaakt werd en zo hoort het ook, maar volgens ons was het afgepraat spel, want later bleek bij de stemming dat de drs. Gijsbert Willemoed de meeste steun had verkregen. Dat deze werd met drie stemmen meer tot voorzitter gekozen en kwam volgens ons door Harke Heidstra, onze plaatselijke uitkeringsgerechtigde Sijtse Schobberdebonk en Gosse Ongemak, hetgeen ons vooral van Harke goed afvalt.

De drs. Gijsbert Willemoed bedankte voor het genoten ver-

trouwen en zeide naar eer en geweten hem in te zullen spannen voor Bokwerd en wou er op aan, dat wij thans de koe bij de hoorns vatten en in Bokwerd een andere koers varen moeten, hetwelk hij metkorten in een beleidsnota nader uitwerken wou, maar kondigde alreeds aan dat hij Bokwerd geheel restylen wou, zodat wij ook in het Europa van 1992 algedurig in de picture staan.

Persoonlijk staan wij sceptisch, wij hebben dit alreeds vaker gehoord en er is nooit veel van op de hispel gekomen. Maar ja, als het gesundenes Folksempfinden van bedenken is dat de oude garde maar oppakken moet, dan voldoen wij daar volgaarne aan, het werd ons de laatste tijd toch al over en teveel. Dat wij zullen nu maar afwachten wat de drs. Willemoed en zijn kompanen Gosse Ongemak en Sijtse Schobberdebonk met steun van onze plaatselijke castelein Harke Heidstra ervan bakken. Wij zijn benieuwd!

w.g. Wabbe Wisses Rzn.

4-1-2007

Dankzij de verloren Slag spreken de Groningers Fries

Poe! As net de Friezen mar de Hollanners wûn hiene? Dat is fansels lestich. De Hollanners woene in Starum in festing meitsje. In foarost. Mar as sy de Slach wûn hiene, an hiene sy Starum net lang beset. Mar as sy de Slach wûn hiene, alâlde kind, tink ik. Sy hiene net geôch troepen om der echt in besetngsmacht del te setten. Boppedat oer Utert de Hollanners yn de rêch anfallen hawwe."

De zouden Stavoren toch wel éven hebben kunnen behouden?

Miskien. Mar de Hollanners hiene licht in poat oan de grûn krigen as sy oalsert en Smits ek rap beset hiene. Dan hie in moai part fan Fryslân yn arren hannen west. Hast de hiele údwesthoeke. Dan hie dêr wier Hollânske ynfloed west en wie it Frysk yn súdwestlike part fan de provinsje mei de barbysjes gongen."

Goed, stel dat dat gebeurd was. Wat dan?

As de Hollanners de Súdwesthoeke beset hiene, dan hiene de Friezen streeke socht yn it easten. Oostergo hie grif mei Grinslân en Ost-Fryslân sjoen. Mooglik hie Westergo him hjir letter oansluten. Dan hiest in Grut-Fryslân, dat de Hollanners letter wis wer erdriuwe soe. In reaksje fan ienheid tus, nei de ferterne Slach. Alteast, as it erstân oerhearskje soe."

Dat had ook aardig wat mogelijke- den geboden voor de Friese taal, toch?

wat als...

Onder historici een omstreden vraag, toch is het leuk om er een beetje op los te fantaseren. Daarom deze korte serie: "Wat als... Vandaag de laatste aflevering met Joop Steensma. De vraag aan de amateurhistoricus uit Stavoren luidt: Wat als de Hollanders in 1345 de Slag bij Warns - eigenlijk de Slag om Stavoren - hadden gewonnen?"

„Jawis. Dan hiene de minsken yn de hjoeddeiske provinsje Grinslân en yn in part fan West-Dútslân no Frysk praat. Dat hie prachtich west. In grut Fryslân, mei in eigen taal en sûnder Haachske bemuoienis. Moai dochts?"

Prachtig. Maar wat had er dan op die bekende steen bij Warns moeten staan? In plaats van 'Leaver dea as slaef'?

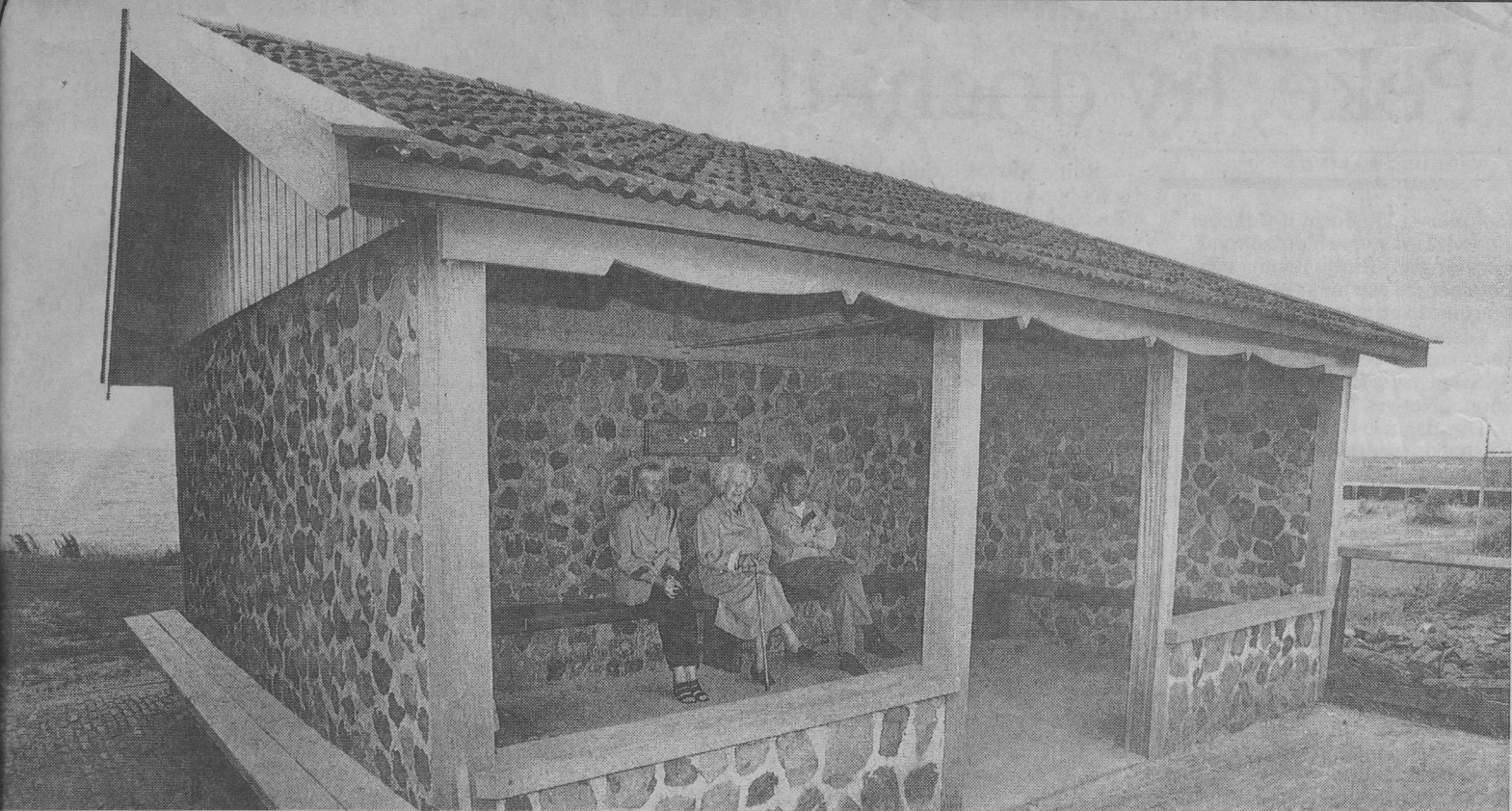
„Dy hie der dan net west. Of it hie in tinkteken west. Dat se ferlern hiene. Of better noch: in byld fan ienheid, de ienheid fan de Friezen. Mei as tekst: 'Hjir begûn de fiktoarje'. Net by Warns, mar dus néi Warns."

ROBERT JAN SPEERSTRA

Wat als de Hollanders in 1345 de Slag bij Warns hadden gewonnen: De Nederlandse driekleur wappert fier bij het Rode Klif.
Montage LC/Thijs Haasjes

et leugenvertrek aan de havenzijde; aan de andere kant zit nog een iets minder diepe ruimte met een bank die op 'zee' uitziet.

Foto: Winfried Andringa

Bevolking zorgde er zelf voor dat ook Stavoren z'n leugenbank kreeg

Uniek ontwerp met vele vaders

De leugenbank

SJIRK KUIJPER

Stavoren - Alles heeft twee - of, op de Stavoren: twee - kanten. Om iets te verbeelden van die ambivalentie in de waarheid, deze nuance die de werkelijkheden eigen is, heeft de leugenbank van Stavoren twee kanten. Tenminste, dat is de haast filosofische exegese die bij de oplevering van de bank in 1993 aan het ontwerp werd toegedicht door voorzitter Joop Steensma van de leugenbank-commissie, een dochteronderneming van Stavoren Belang. Enige dichterlijke vrijheid is wel gepast bij een project als dit; daarom toch ook was het Sint Nicolaas zelf geweest die in december '92 de eerste steen legde. Anderen die aan de oprichting van de bank meewerkten, noemen de zwaaiende verklaringen voor de merkwaardige vormgeving. De voorzitter Lolke Bergsma van Stavoren Belang ziet in het „unieke beeld” het idee van de Stenen Man: een beeld: de figuur die zowel over land als over de zee (zo heet het meer) meer nog in Stavorense volks-

mond) uitziet. En aannemer Jan Albeda, die met onder anderen drie van z'n werknemers *pro deo* het open bouwwerk optrok, benadrukt dat Stavoren iets anders wilde.

Jawel, naijver jegens de Hylpers en Workumers vormde de drijfveer voor de bouw. „Wij moatte ek sa'n ding ha,” zeiden de mannen die dagelijks in de haven samenkwamen voor een praatje. En na wat schetsjes naar Hylper model (met de rug tegen de visafslag gebouwd), kwam dit modelletje eruit: nog lang geen historisch monument, maar nu al héél exclusief. Niemand mag overigens het ontwerp opeisen, benadrukt redacteur Klaas Zwaan van het *Stavoren Krantsje*, die wat tekeningetjes publiceerde.

En toen bleef het een hele tijd stil, want (Albeda:) „dan moet het geld bij elkaar geprutst en dat suddert altijd even”. De gemeente Nijefurd bleef in gebreke, want het potje van vijfduizend gulden dat ooit voor een leugenbank in Stavoren bestemd werd, was uitgegeven aan herstel van de brug bij het industrieterrein, waar een vrachtwagen doorheen gezakt was. Dus ging Stavoren Belang zelf actie voeren: huis-aan-huis werd gecolleteerd, en de stedelingen konden

symbolisch een steen kopen voor 25 gulden.

Terwijl die stenen, basaltkolommen, juist gratis waren. Albeda: „Die kregen we van het waterschap, voor niks.” Steensma: „Rijkswaterstaat heeft ze ons geschonken.” Hoe dan ook: toen de stenen er waren, zeiden drie werknemers van Albeda (Henk Keizer, Feike de Vries en Nanne Albertsma): „We spatten d'r voor.” En zo geschiedde. Uiteindelijk kende het project, dat zeventuizend gulden kostte, toch nog een tekort van tweeduizend gulden. „Dat is door de edelmoedige gemeenteraad eenstemmig aangezuiverd,” aldus oudsecretaris Simon Vuijk van Stavoren Belang. Tenslotte werden via een prijsvraag in het *Stavoren Krantsje* de opschriften uitgekozen. „Waarhyt op 'e wyn, leugen in 'e leite”, staat aan de havenzijde. „Wat se hier zêge, kenst naast dy del lêge”, staat aan de zeezijde.

En dan nu de hamvraag: wordtie gebruikt? Vuijk: „Zeker - u zult mij er zelf niet aantreffen. Ik ben hier hoofd van de belastingdienst geweest, en dan moet je je niet in de intimiteit van een leugenbank wringen. Ik ben dan wel in ruste inmiddels, maar ik spreek nog altijd

teveel de taal van het stadhuis - bovendien wil ik m'n tijd niet babbelend en jokkend doorbrengen.”

Albeda wel. „Ik bin in trouwe sundagsgebrûker.” Zondags, pakweg van twaalf tot één, 's middags, zitten er vooral vissers en andere ondernemers in de bank: zo'n twintig man. Ze praten over het zaterdagvoetbal, het zeilen of schaatsen en (sommigen) over de preek. Niet over politiek, want dat is „heel gevaarlijk: dat moet je vermijden”.

Doordeweeks is het een ander publiek, dat vooral tussen half elf en twaalf uur 's ochtends de leugenbank frequenteert.

Voor de politiek heten zij de „inactieven”: renteniers, AOW'ers en afgekeurden. Te beroerd om te werken zijn ze echter allerminst. Petra de Haan, een nieuwe bestuurder van Stavoren Belang: „Ik ging laatst op een zaterdag aan de vaste bezoekers vragen of zij de bank wilden schilderen. Dinsdag was het gedaan.” Dat viel haar mee, want tegen een vrouw die de bank bezoekt, wordt toch wat raar aangekeken. Dat weet ook Joop Steensma, die wel eens met z'n echtgenote naar de zee zit te kijken. „Dan schuiven de mannen toch een stukje op.”

Gehavend NH kerkorgel in Stavoren w

Balkster Courant d.d.

Orgelspel gaat soms gepaard met hees gefluit en snerpemde geluiden

Door Catrienus Meijer.
STAVOREN. De kerkgangers in Stavoren zijn er inmiddels al een beetje aan gewend geraakt. Ze kijken niet meer op van de af en toe snerpemde en kwakende geluiden uit het eeuwenoude orgel in de Nederlands Hervormde kerk. Bovendien weten de vaste organisten met behendigheid en vakmanschap de gebreken op te vangen. "Maar het blijft verre van ideaal", zegt Gerrit Hokwerda, voormalig kerkvoogd en nu belast met het vinden van financiële gedragenheid voor de restauratie.

De penibele toestand waarin het orgel verkeert doe afbreuk aan het monumentale karakter. "Sinds 1992 zijn we al bezig om de restauratie voor elkaar te krijgen. Maar het verloopt moeizaam". Voor-naamste struikelblok is de financiering. Hokwerda schat de kosten op zo'n f 300.000,-. "En omdat we dat geld nu eenmaal niet bezitten moeten we het van subsidies hebben".

Ongeveer 70% moet uit andere bronnen komen dan de kerkkas. Bij de gemeente Nijefurd is een aantal kerken aangeklopt maar daar is het beschikbare budget al voor jaren opgesoupeerd. De gemeente moet het met zo'n f 70.000,- per jaar zien te redden. Gezien het grote aantal monumenten is dat lang niet voldoende.

Uitdroging

Dat het uit 1772 daterende orgel van de NH Kerk in Stavoren buiten de boot dreigt te vallen, stuift Hokwerda tegen de borst. "Ouderdom komt met gebreken", zegt hij, "en dus zul je op een bepaald moment moeten restaureren. Voor het orgel in de kerk is nu het moment aangebroken".

Uitdroging, ruimte op de toetsen, versleten kussentjes achter de hamers en speling op verschillende mechanische onderdelen zorgen voor de problemen. Windladen zijn door langdurige en soms te intensieve verwarming van het kerkgebouw gaan lekken.

"Het houtwerk is gaan scheuren waardoor de muzikale prestaties sterk verminderen".

Nu is het allemaal nog wel om aan te horen maar dat komt eerder omdat sommige onderdelen niet meer worden gebruikt. "De trompetten bijvoorbeeld hebben veel onderhouden nodig. Gezien de huidige toestand zijn ze moeilijk te bespelen. Maar door andere instrumenten intensiever te gebruiken kan het orgel toch nog redelijk worden bespeeld". Maar nooit gaat het orgelspel gepaard zonder hees gefluit en lawaaiige mechanieken.

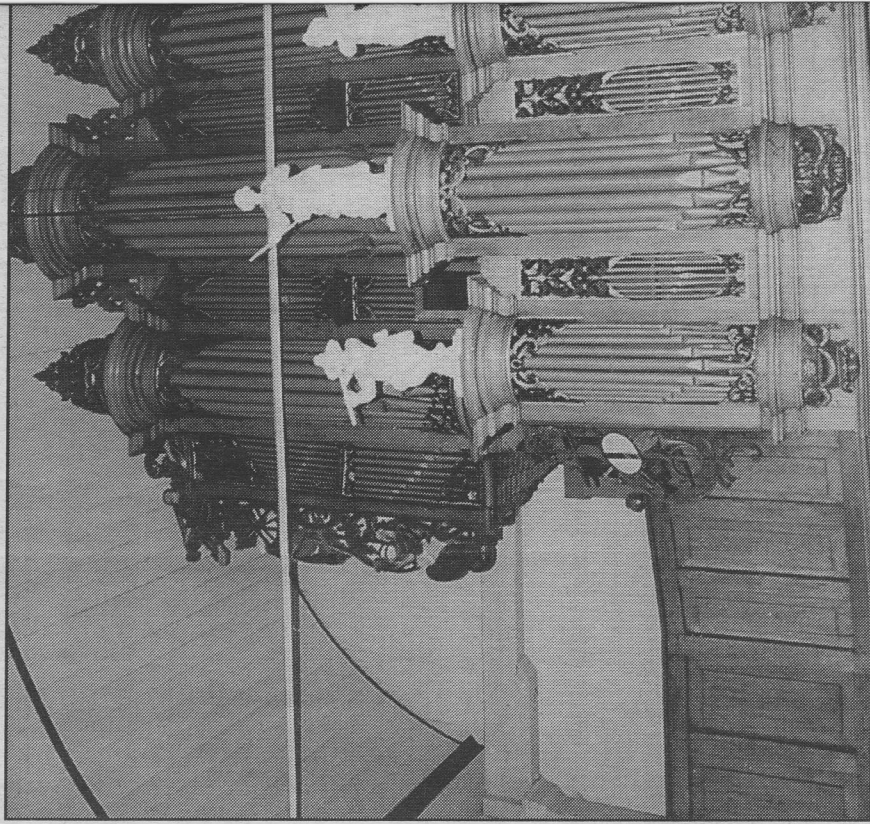
Acties

De Kerkvoogdij heeft laten uitrekenen dat restauratie zeker zo'n f 300.000,- gaat kosten. "Hoe het ook uitpakt", zegt Hokwerda, "vast staat dat we zelf daarvan in elk geval zo'n 30% moeten ophoesten". Daarom zijn acties in het vooruitzicht gesteld. Te beginnen met een concert op zaterdag 1 mei (20.00 uur).

Eeuwe Zijlstra uit Warns bespeelt het orgel in de kerk en wordt bijgestaan door Peter Valk op viool. Hokwerda voelt er veel voor dergelijke concerten meer te laten plaatsvinden.

"Want het orgel is een instrument dat je heel goed met andere kunt combineren". Met de acties hoopt hij het belang van het orgel te promoten en geld bijeen te krijgen voor de restauratie.

Dat het best een heleboel geld is

Het orgel van de Nederlands hervormde kerk in Stavoren wacht op

dat voor de opknabbeurt op het kleedje moet komen, is wel duidelijk. "Maar het orgel is het zeker waard", zegt Hokwerda overtuigd. Dat het in Stavoren een uniek instrument is, werd enige tijd geleden nog benadrukt met het plaatsens van het orgel op de monumentenlijst.

Bouwdatum onbekend

Hoe oud het kerkorgel precies is, is niet bekend. Vermoedelijk werd het in 1772 gebouwd door de timmerlieden vader

el in Stavoren wacht op herstel

Balkster Courant d.d. 29-04-1989

Het orgel van de Nederlands hervormde kerk in Stavoren wacht op restauratie (foto: BC).

dat voor de opknopbeurt op het kleedje moet komen, is wel duidelijk. "Maar het orgel is het zeker waard", zegt Hokwerda overtuigd. Dat het in Stavoren een uniek instrument is, werd enige tijd geleden nog benadrukt met het plaatsens van het

orgel op de monumentenlijst.

Bouwdatum onbekend

Hoe oud het kerkorgel precies is, is niet bekend. Vermoedelijk werd het in 1772 gebouwd door de timmerlieden vader

Wybe Meijes en Weijes Wybes, vader en zoon. Naast de twee handklavieren kreeg het instrument pas in 1902 een voetklavier. Verschillende verbouwingen vielen het orgel ten deel en het werd in het midden van de vorige eeuw zelfs

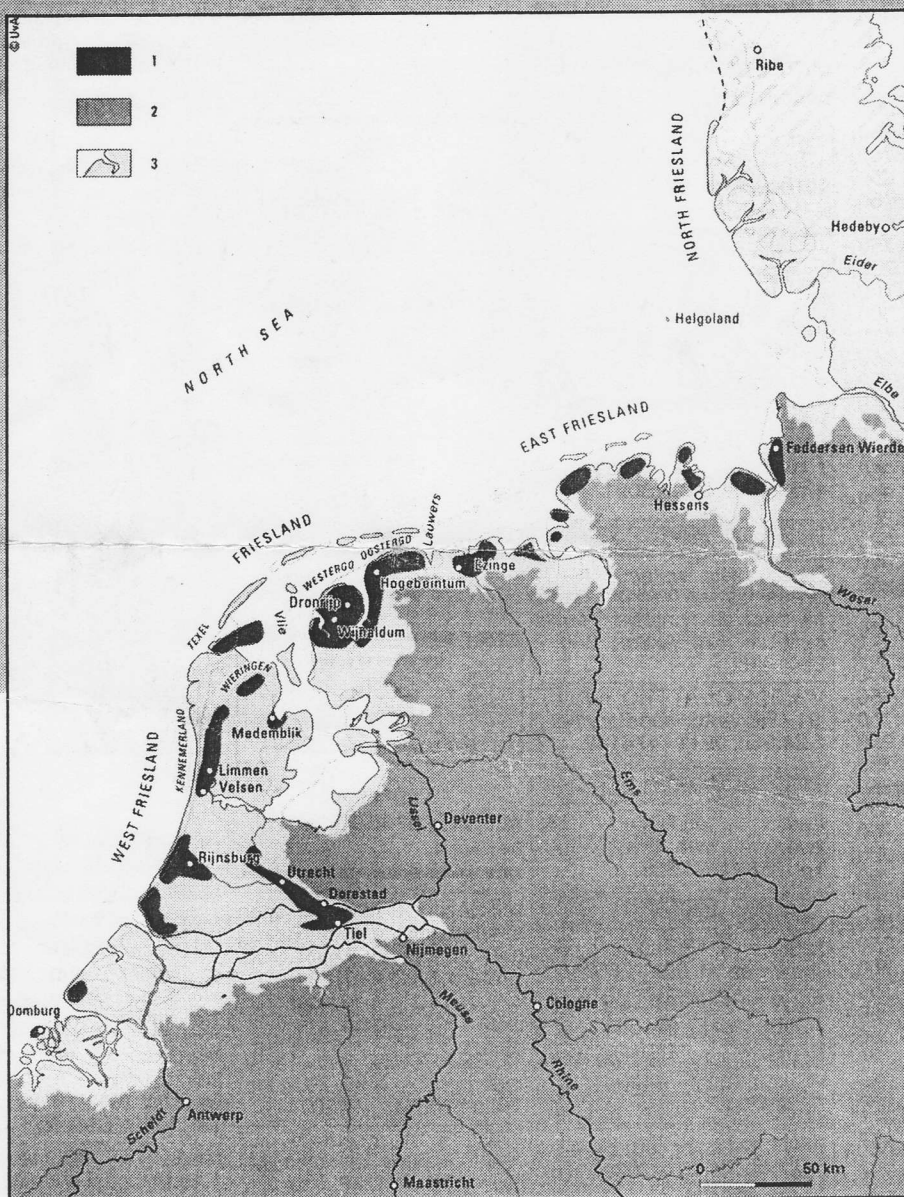
gedemonteerd omdat de kerk herbouwd moest worden. Daar kreeg het in 1861 opnieuw een plaatsje. Een jaar later gingen de Hervormden uit Stavoren nog een opmerkelijke beeldenruil aan met hun collega's in Koudum. Daar werd een kleiner orgel in de kerk geplaatst waarop de drie grote beelden uit Stavoren beter pasten. De nieuwe ruimte in de kerk van Stavoren was minder hoog en dus kon men daar beter uit de voeten met de kleinere beelden uit Koudum.

Hokwerda hoopt dat het snel tot restauratie van het orgel komt. "Het is uniek in zijn soort", zegt hij, "bovendien één van de weinige monumenten die onze oudste stad van Friesland uit het verleden heeft overgehouden". Geen van de andere kerken in Stavoren beschikt over een zo fraai instrument. De Baptisten en Gereformeerden doen het al jaren electrisch en in de Doopsgezinde kerk staat een klein pijporgel van veel latere datum.

"Restauratie zou betekenen dat het orgel weer behoort tot Frieslands orgelpracht", zegt Hokwerda. Hij hoopt het als bezienswaardigheid ook voor de vele toeristen die elk jaar naar het stadje komen, te mogen presenteren als een "klein maar fijn instrument".

Nederland op de ka

De Nederlandse archeologie is aan een baanbrekend onderzoek begonnen, dat voorlopig een tiental jaren gaat duren. Het heeft, zo meent de Amsterdamse archeoloog Anthonie Heidinga, 'nationale' pretenties. Het is het Frisia-project, een onderzoek naar de opkomst en bloei van het Friese koninkrijk. „Het is een ambitieus plan, zeker in een periode waarin de archeologie al genoeg op haar bord heeft met het redden van de laatste archeologische resten”, stelt Heidinga.

Het vroeg-middeleeuwse Frisia (Friesland) in kaart. Net als de andere illustraties bij dit artikel afkomstig uit het boek 'Frisia in the First Millennium' van H.A. Heidinga.

Archeologen zijn, zo meent Heidinga, meer dan ooit gedwongen keuzes te maken en aan te geven wat in hun ogen belangrijk is en wat niet. Daarom hebben drie Nederlandse instituten gekozen voor een onderzoek van een belangrijke maar duistere periode in de vroege geschiedenis der Lage Landen: die van het Friese koninkrijk en de Friese handel. Die instituten zijn: de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek in Amersfoort, het Groningse universitaire Instituut voor Archeologie en het Instituut voor Pre- en Protohistorie van de Universiteit van Amsterdam.

Het doel van deze gezamenlijke onderneming is een samenhangend beeld te krijgen van het Friese koninkrijk in het eerste millennium, in het bijzonder tussen de derde en tiende eeuw. De belangrijkste vraag is hoe zo'n opmerkelijke economische, politieke en culturele expansie vanuit het niets kon opbloeien. Het onderzoek richt zich op het kustgebied

binnen de grenzen van Nederland. Maar volgens Heidinga is het van het grootste belang dat ook buitenlandse onderzoekers gaan meedoen. Dat betreft dan natuurlijk in de eerste plaats onderzoekers uit Noord-Duitsland. Maar er valt ook te denken aan Scandinavië en Groot-Brittannië, vanwege de Europese context van de Friese handel.

De onderzoekers hopen met hun project ook meer duidelijk-

heid te krijgen over de vraag

wat zich in de volksverhuizingstijd eigenlijk in het Friese gebied heeft afgespeeld. Jos Bazelmans van de universiteit van Leiden, leider van het project, heeft hierover onlangs voor het Fries Genootschap een lezing gehouden, waarin hij een tamelijk radicale theorie verkondigde.

Zijn redenering luidt als volgt: 'Friezen' is een van de weinige namen voor vroegmiddeleeuwse volkeren die al in de vroeg-

Romeinse tijd worden

genoemd. Gewoonlijk wordt ervan uitgegaan, dat er sprake is van een rechtstreekse doorgaande lijn tussen de Romeinse Friezen en de Friezen van later. Maar, zo zegt Bazelmans, het lijkt erop, dat het Friese gebied tussen 300 en 425 onbewoond is. Bovendien wordt de naam van de Friezen tussen 300 en het begin van de zesde eeuw niet genoemd.

Volgens hem gaat het voortbestaan van de naam van de Friezen terug op buiten-

NEIN

Maakt met Frisiaproject

De Friese koning Redbad en Angelsaksische missionarissen in Utrecht.

staanders die, om zo te zeggen, 'hun klassieke kenden'. Volgens de klassieke traditie speelden de Friezen een bijzondere rol in de Lage Landen. Het waren, zo meent Bazelmans, misschien wel de Franken die teruggrepen op een Romeins label om greep te krijgen „op de etnisch veelkleurige, kleinschalige en versnipperde samenlevingen in het Nederlandse kustgebied”. In de steeds intensiever wordende omgang met de Franken namen de bewoners van het Nederlandse kustgebied dit spraakgebruik over.

Afgezien van de vraag of deze theorie niet te veel gewicht toekent aan de invloed van Romeinse en Griekse schrijvers en van Frankische intellectuelen-politici, is het toch een interessante benadering. Het staat wel vast dat zich in de tijd tussen 300 en 600 ingrijpende veranderingen hebben voltrokken. Dat gebeurde overigens niet alleen in de Friese streken, maar op veel meer plaatsen in Europa.

Het lijkt er sterk op dat

Zich in geheel West- en Midden-Europa fundamentele politiek-economische verschuivingen hebben voorgedaan. In de loop van dat proces verdwenen de oude Germaanse stammen en ontstonden er nieuwe verbanden. Dat is ook al lang bekend natuurlijk, maar we hebben er haast geen idee van wat er dan allemaal is veranderd en in welke mate.

Onder die nieuwe verbanden bevinden zich enkele met een naam die ook al vroeg (soms meermalen) door de Romeinen wordt genoemd: de Schotten, Zweden, Finnen, Esten, Angelen en Friezen. Er wordt vanuit gegaan dat er bij de vijf eerstgenoemde volkeren sprake is van continuïteit, op de een of andere wijze.

Er zullen toch redelijk invloedrijke mensen moeten zijn geweest die de naam van de oude stam hebben doorgegeven. De Friezen verdwenen en hun naam werd drie eeuwen later door groepen die in hun vroegere gebied waren komen wonen,

weer aangenomen, omdat de Franken dat zouden hebben gewild, aldus Bazelmans. Maar hij maakt daarmee de Friezen tot een heel opvallende Europese uitzondering. Leuk voor het Friese zelfbewustzijn, maar of het ook zo is?

In de discussie over het verdwijnen van de Romeinse Friezen worden altijd twee argumenten aangevoerd. Het eerste argument is: er valt in het terpengebied tussen 300 en 425 een opvallende onderbreking van de bewoning te constateren. Het tweede argument is dat van de plaatsnamen. Het overgrote deel daarvan in het Friese gebied dateert uit de volksverhuizingstijd. Dat zou erop wijzen, dat toen een complete nieuwbenaaming heeft plaatsgevonden.

De combinatie van die twee gegevens brengt onderzoekers tot de conclusie, dat er van 300 tot 425 een onderbreking in de bewoning van het terpengebied heeft plaatsgevonden. Dat houdt in dat de Romeinse Friezen zijn weggetrokken en

dat er

na ruim een eeuw nieuwe bewoners kwamen die de naam Friezen weer aannamen. Men zit dan wel met de vraag hoe dat kan. De suggestie van Bazelmans dat „etnisch veelkleurige, kleinschalige en versnipperde samenlevingen in het Nederlandse kustgebied” zich door anderen een naam lieten opleggen is nauwelijks voorstelbaar.

Daar komt bij dat er de laatste tijd ook twijfel is gerezen aan het plaatsnamenargument. Ook in Denemarken en in delen van Duitsland heeft in de volksverhuizingstijd op grote schaal nieuwbenaaming van nederzettingen plaatsgevonden zonder dat de bevolking is weggetrokken. Dat blijkt uit een studie van de Deense archeologe Lotte Hedeager naar de ontwikkeling van stam tot staat in de IJzertijd in Noord-Europa. En in hoeverre geldt het archeologische argument als men weet dat nog maar een fractie van de terpen echt goed is onderzocht?

Heidinga spreekt van een uitdaging. De wetenschap is volgens hem ten onrechte vele jaren lang voorbijgegaan aan het vroeg-middeleeuwse Frisia. 'Fries' is in Nederland lang gezien als een 'provinciaal' onderwerp, aldus Heidinga. Iemand als de archeoloog Holwerda had bijvoorbeeld alleen belangstelling voor de Franken en Saksen.

De wijze waarop het archeologisch onderzoek in Nederland is georganiseerd leidt tot een sterk provinciale of regionale kijk op de dingen. Aan een wijder perspectief komt men nauwelijks toe. Met het Frisia-project hopen Heidinga en zijn medewerkers dat perspectief boven water te kunnen krijgen en de Nederlandse archeologie in een internationaal kader te plaatsen.

KERST HUISMAN

H.A. HEIDINGA: Frisia in the First Millennium. Uitgeverij Matrijs, Utrecht. Geïllustreerd door...

19,95

Leeuwarder Courant, 12 oktober 1973

Staveren wil van tonnen af

STAVEREN — De raad van Staveren stelde vrijdagavond de begroting voor 1974 vast. Als Staveren opnieuw een aanvullende bijdrage uit het gemeentefonds krijgt, zal het een sluitende begroting zijn. Evenals vorig jaar zullen burgemeester en wethouders de minister van onderwijs en wetenschappen vragen de openbare lagere school in stand te mogen houden.

Bij de behandeling van de verhoging van de reinigingsrechten bleek een aantal raadsleden het onbillijk te vinden, dat de huurders en niet de eigenaren van woningen en tonnen het tonnengeld dienden te betalen. De gemeente Staveren verhuurt zelf ook nog zes huizen met een ton. Tevens werd de suggestie gedaan, dat men de dertig laatste tonnegebruikers eens zou schrijven welke subsidies er ontvangen kunnen worden, als men de ton door een watercloset vervangt. Staveren wil zo snel mogelijk, liefst binnen een paar jaar, van de tonnen af.

Ook de bedragen van de asvaten gingen omhoog. De heer Jacob Folkertsma (Gem. Belangen) diende het voorstel in zakenmensen voor twee asvaten per jaar (45 gulden) aan te slaan. Dit werd aangenomen.

Er werden geen algemene beschouwingen gehouden. Onder de talrijke op-

merkingen viel onder meer op, dat de heer J. van der Wal (PCG) had opgemerkt dat er in Staveren nogal wat woningen zonder huisnummerplaatje waren. Zijn eigen huis had ook niet zo'n plaatje. Ook zijn fractiegenoot J. Faber bleek het zonder te moeten doen. Er zal wat aan worden gedaan.

Voor de VVV was f 500 uitgetrokken. De heer Van der Wal vond, dat men geen reclame voor de Zuidwesthoek meer hoefde te maken. Hij herinnerde aan het verzoek van de Hart- en Nierstichting om een subsidie. Dat was geweigerd. De heer Van der Wal vond dit echter belangrijker dan die f 500 aan VVV te geven. Burgemeester Van Hout legde uit, dat dit subsidie was bedoeld voor dienstverlening van VVV. Wel zullen b. en w. VVV om een begroting vragen. Als die f 500 niet voor reclame-doeleinden wordt gebruikt wilde de raad wel akkoord gaan.

Veel raadsleden zouden graag zien, dat de oude sluis weer open zou gaan. De heer A. van der Werff (PCG) wil er zelfs een monument van maken. „We hebben hier in Staveren een monument gekregen”, aldus de heer Van der Werff over de onlangs onthulde Wetterwolf bij het gemaal, „wat heeft dat ding gekost, het is met geen pen te beschrijven”. Hij zou het mooier vinden als de sluis weer open zou gaan, al zou dat een miljoen kosten, zoals destijds ir. Volbeda voorrekende. Ook de heer Evert Hoffmann van de PvdA was daar een voorstander van. Wethouder De Groot (PCG) bleek er ook wel voor te voelen.

12 Oct. 73

Privaattonnen gestolen

STAVEREN — In Staveren zijn twintig van de veertig privaattonnen die er nog in gebruik zijn, gestolen. Omdat de tonnen niet meer worden gemaakt heeft de gemeente Staveren getracht bij de naburige gemeente Hemelumer-Oldeferd tonnen te lenen. Zonder succes echter. De privaattonnen, die als antiek worden beschouwd worden vaak als plantendak gebruikt. Hoe de gedupeerde inwoners van Staveren geholpen moeten worden is nog niet duidelijk.